

ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ імені Г.С.СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

УДК 21:172.3, 23/28

ПИРОГ ГАННА ВОЛОДИМИРІВНА

**ЦІННІСНА ПРИРОДА РЕЛІГІЇ
(АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ХРИСТІЯНСТВА)**

спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2005

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі українознавства і всесвітньої культури Севастопольського військово-морського інституту

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Глушак Анатолій Степанович**, професор кафедри українознавства і всесвітньої культури Севастопольського військово-морського інституту

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор **Закович Микола Михайлович**, професор кафедри культурології Київського Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
кандидат філософських наук, доцент **Головащенко Сергій Іванович**, доцент кафедри філософії і релігієзнавства Національного університету "Києво-Могилянська Академія"

Провідна установа: Національний Аграрний університет (м. Київ), кафедра філософії

Захист відбудеться "17" червня 2005р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.03 в Інституті філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України (01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України (01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4)

Автореферат розісланий "16" травня 2005р.

Вчений секретар

Спеціалізованої вченої ради

кандидат філософських наук

О.В.Бучма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розвиток українського суспільства як демократичної системи значною мірою залежить від глибини теоретичного осмислення явищ і процесів його багатогранної, суперечливої реальності, в тому числі й духовної. Соціальні зміни у нашій державі, що відбулися впродовж останніх десятиліть, призвели не тільки до ламання багатьох суспільних, політичних, економічних стереотипів, але й до руйнування усталеного світогляду в значній частини громадян. Ці зміни стали поштовхом до пошуку нового сенсу життя, виникнення нових потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій. Звідси й необхідність наукового обґрунтування ціннісних основ духовного відродження нації у контексті світової соціокультурної системи, що актуалізує звернення до релігійних цінностей, зокрема християнських.

Проблема релігійних цінностей стосується сфери внутрішнього духовного життя особистості і, разом з тим, вимагає вирішення її в загальній соціально-легітимній формі. Пошук загальнозначущих морально-ціннісних орієнтирів соціального розвитку потребує ретельного вивчення природи релігійних цінностей, їх змісту, структури й характеру функціонування. В українських реаліях особливе значення має наукове вивчення християнських цінностей, оскільки саме християнство історично було і залишається основною формою релігії українців, і саме християнські цінності є одним з найважливіших факторів, що впливають на формування й розвиток національної культури, політики, освіти та інших сфер суспільного та духовного життя.

Питання релігійної духовності, християнської етики, впливу християнства на сучасний моральний стан суспільства є предметом широкого обговорення в сучасній українській релігієзнавчій літературі. Йдеться про необхідність виокремлення релігійно-ціннісної проблематики як такої, що має самостійне наукове значення, а також осмислення природи християнських цінностей, розуміння і пояснення їхньої сутності, визначення основних характеристик і форм існування, структурних рівнів організації і закономірностей розвитку.

Вивчення християнських цінностей, характеру і специфіки їхнього функціонування у різних сферах життєдіяльності людини дає можливість конкретизувати проблему духовного розвитку, глибше зрозуміти особливості національного характеру і менталітету, специфіку світоглядної ситуації у сучасній Україні. Аналіз ціннісної сфери християнства відкриває шляхи подолання чи мінімізації міжконфесійних та міжцерковних протистоянь.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з науковими плановими темами Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України “Тенденції розвитку релігії і релігійності в українському суспільстві” (0101U002661), “Релігійний фактор в контексті політичного життя і духовної трансформації українського суспільства: історія, стан, перспективи” (0102U004093).

Дисертація виконувалася відповідно до досліджень кафедри українознавства і всесвітньої культури Севастопольського військово-морського інституту з вивчення релігійного феномена як чинника духовного життя України в контексті планової теми “Шляхи удосконалення педагогічної майстерності науково-педагогічних працівників і навчально-методичної роботи” (0104U010154).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є з'ясування на основі комплексного аксіологічного аналізу християнства специфіки, структури й особливостей функціонування в суспільстві системи християнських цінностей.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- проаналізувати стан дослідження проблеми релігійних цінностей у філософській та теологічній літературі й встановити особливості розуміння християнських цінностей;
- визначити зміст, структуру й функції християнських цінностей;
- з'ясувати основні рівні функціонування християнської ціннісної системи і досліджувати значення християнських цінностей на кожному із рівнів;

- виявити специфіку розвитку і функціонування християнських цінностей в українській культурі і сучасному українському суспільстві.

Об'єкт дослідження – ціннісна природа релігії.

Предмет дослідження – сутність, структура, особливості функціонування та розвитку християнської ціннісної системи.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складають загальні принципи наукового аналізу – об'єктивності, історизму, світоглядного плюралізму, а також специфічно релігієзнавчі – позаконфесійність і толерантність. На основі методів систематизації, аналізу, узагальнення висвітлюються різноманітні наукові погляди і підходи щодо з'ясування ціннісної сфери християнства. Всебічний аналіз цієї проблеми ґрунтується на зверненні до праць вітчизняних, радянських та зарубіжних дослідників, християнських теологів та філософів, на основі аналізу джерел біблійних текстів, церковних документів.

В основу дослідження ціннісної природи християнства покладено метод структурно-функціонального аналізу. Християнські цінності вивчаються з погляду функцій, які вони виконують у складних організованих системах життєдіяльності людини – особистості, суспільства, культури.

Використано системний підхід до аналізу християнських цінностей, згідно якого вони розглядаються як складові частини єдиної багатоаспектної аксіологічної системи. Метод комплексного аналізу системи християнських цінностей дав можливість розглянути особливості функціонування ціннісної системи у різноманітних сферах життєдіяльності, а також з'ясувати вплив християнських цінностей на суспільство, уявлення й поведінку окремої людини, на формування духовності нації загалом.

Авторка опирається на ідеї і теоретико-методологічний аналіз ролі релігійного духовного фактора в суспільних процесах, зокрема, духовної трансформації українського суспільства у працях сучасних філософів і релігієзнавців, які безпосередньо або опосередковано досліджують релігійно-ціннісну проблематику: А.Колодного, Л.Филипович, А.Глушака,

А.Чернія, М.Заковича, П.Яроцького, П.Сауха, В.Пашенка, В.Долі, І.Мозгового, О.Сагана, В.Єленського, В.Лубського, С.Головащенко, М.Бабія, О.Бучми та інших.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. У дисертації з'ясовано, що ціннісна природа християнства історично обумовлена, має системний характер і духовно-етичну спрямованість. Цінності в християнстві подані й реалізуються у формі багатоаспектної динамічної системи, що має різноманітні рівні й етапи свого функціонування і специфічні закономірності на кожному з них.

У дисертації висловлені твердження, що містять наукову новизну:

- на основі аналізу існуючих підходів до розуміння феномена релігійних цінностей у релігієзнавстві, філософії, соціології і психології релігії, християнській теології встановлено, що на сучасному етапі як в науковій, так і релігійній християнській думці відсутній цілісний погляд на ціннісну природу релігії як на багатовимірний духовний феномен та елемент соціально-культурної системи;

- християнство є багаторівневою аксіологічною системою, своєрідною “матрицею” цінностей, що прагне охопити всі суспільні й індивідуальні потреби та забезпечити цілісність функціонування людського буття, адекватність взаємин з дійсністю. Характерним для християнської теології є широке використання категорії цінності при ігноруванні її дефініції, причому зміст різноманітних цінностей і їхнє місце в ієрархічній системі є відмінними в залежності від історичного періоду і конфесійної інтерпретації. Християнські цінності виконують ряд функцій, серед яких: легітимізуюча, світоглядна, регулятивна, інтегративна та сенсоформуєча;

- християнські цінності мають свої особливості й закономірності на духовному, особистісному, соціальному рівнях функціонування;

- на духовному рівні функціонування вплив християнських цінностей пов'язаний з їхньою морально-етичною обумовленістю, вони претендують на роль регулятора поведінки людини, пропонуючи їй норми й критерії оцінок,

засновані на засадах богоцентризму і християнської любові. Християнські цінності відображають трансцендентну ієрархічну систему Добра й слугують основою побудови християнської “практичної моралі”;

- на особистісному рівні характерними рисами християнської ціннісної орієнтації є її суперечливість і парадоксальність. Специфіка християнської ціннісної орієнтації розкривається в понятті "внутрішньої людини", що відображає особливості християнського світогляду і світовідчуття. Християнська аксіологія забезпечує віруючому розуміння місця й значення життя людини, високу інтенсивність емоційних переживань та можливість реалізації поведінки в релігійних рамках. Християнські цінності містять значний психотерапевтичний потенціал, тому що беруть участь у підтриманні духовного балансу особистості і є засобом досягнення соціально-психологічної стабільності;

- на соціальному рівні релігійні цінності впливають на соціальну структуру, динаміку і мотивацію соціальної поведінки людей, наповнюють її змістом і визначають напрямки. При цьому релігійні цінності можуть виконувати як інтегративну, так і дезинтегративну функції. Християнські цінності беруть участь у процесах взаємодії релігії з різноманітними сферами соціального життя. В сучасному суспільстві християнські цінності мають обмежений вплив на політичну й економічну структуру суспільства, але значення їх у культурному й духовному житті людей все ж достатньо значне;

- функціонування християнських цінностей в українському суспільстві має неоднозначний і суперечливий характер. Ними обумовлювалися процеси наступності розвитку української культури, визначалося ставлення до культурних цінностей, формування критеріїв їх добору й введення в національну культуру. Трансформації християнських цінностей у сучасному українському суспільстві стосуються як церковних доктрин цінностей, так і рівня індивідуальних ціннісних орієнтацій. Чітко простежується процес формування інтегративних, позаконфесійних і позацерковних ціннісних орієнтацій. Взагалі, християнські ціннісні системи у їх конфесійних проявах змінюються під

впливом тенденцій соціального розвитку у бік зростання їх суб'єктивності, спрямованості від теоцентризму до антропоцентризму.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Теоретичне значення проведеного нами дослідження полягає у тому, що у дисертації здійснено комплексний аналіз ролі і значення християнських цінностей у духовному, індивідуальному та громадському житті людини. Це дало змогу вийти за межі стереотипності, подолати однобічність у підході до аналізу цього складного явища. Результати дослідження розширюють можливості подальшого осмислення проблеми взаємозв'язку вітчизняної культури й християнства.

Практичне значення полягає в тому, що результати дослідження закладають основи для вирішення низки проблем: подолання деструктивних елементів у свідомості людей шляхом осмислення суспільних реалій і побудови нової системи ціннісних орієнтацій; визначення шляхів вирішення міжрелігійних та міжконфесійних конфліктів; пошук загальнозначущих морально-ціннісних орієнтирів соціального розвитку та духовного відродження нації.

Матеріали дослідження можуть бути використані у викладанні курсів релігієзнавства, філософії, соціології й психології релігії, а також у розробці курсу християнської аксіології.

Особистий внесок здобувача. За темою дисертації опублікована праця у співавторстві: Глушак А., Пирог Г. Релігійні цінності: сутність, структура, рівні // Вісник Національного Університету “Львівська політехніка”. – Львів, 2003. – Вип.473: Філософські науки. – С.51-54. Дисертантка окреслила структурно-рівневий характер релігійної системи цінностей (С. 52-54).

Апробація результатів дослідження. Основні положення й висновки дисертації викладені в авторських публікаціях у наукових виданнях, апробовані у виступах на наукових конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема на Міжнародних наукових конференціях “Шляхи самопізнання у філософії, культурі, науці і релігії” (Севастополь, 1998), “Проблеми духовності наприкінці ХХ століття” (Севастополь, 1998, 1999), “Людина: дух, душа, тіло” (Суми, 2000),

“Історія релігій в Україні” (Львів, 2001, 2003), “Релігія і громадянське суспільство в Україні” (Чернівці, 2004) та ін.

Публікації. За матеріалами дисертації у збірниках наукових праць, наукових журналах та матеріалах конференцій опубліковано одинадцять статей.

Структура дисертації і послідовність викладу матеріалу зумовлені специфікою об'єкта аналізу й логікою проблеми, метою і завданнями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, що поділяються на підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

Перший розділ дисертації присвячений теоретико-методологічному аналізу аксіологічної проблематики у релігієзнавчих, філософських і теологічних працях. Здійснений аналіз засвідчив необхідність нового системного підходу до з'ясування специфіки, структури та особливостей функціонування християнських цінностей. Другий розділ присвячений розробці багаторівневої і багатоаспектної структури християнських цінностей, визначенню їх змісту та функцій. У третьому розділі здійснюється аналіз особливостей і закономірностей функціонування християнських цінностей на духовному, особистісному і соціальному рівнях. Розглянуто трансформації християнських цінностей у історичному аспекті та специфіку їх функціонування в українському суспільстві. У висновках узагальнюються результати проведеного дослідження і визначаються творчі перспективи розробки даної проблеми.

Повний обсяг дисертації – 181 сторінка основного тексту, кількість джерел – 232.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтована актуальність теми дослідження, визначені об'єкт і предмет дослідження, його мета й завдання, наукова новизна. З'ясовані теоретико-методологічні засади дисертації, висвітлені питання апробації та практичної значимості її результатів.

Перший розділ дисертації “**Ціннісна природа релігії як об'єкт філософського дослідження**” присвячений теоретико-методологічному аналізу

аксіологічної проблематики у релігієзнавчих, філософських і теологічних працях. У цьому розділі проаналізований стан дослідження проблеми, проведений огляд літературних джерел із проблеми християнських цінностей.

У першому параграфі *“Релігійно-ціннісна проблематика у вітчизняній релігієзнавчій думці”* аналізуються праці українських філософів і релігієзнавців щодо аксіологічної проблематики. Основу наукового дослідження цінностей християнства складає теоретико-методологічний аналіз ролі релігійного духовного фактора в суспільних процесах у працях сучасних філософів і релігієзнавців А.Колодного, Л.Филипович, А.Глушака, А.Чернія, М.Заковича, П.Яроцького, П.Сауха, В.Пащенко, В.Долі, І.Мозгового, О.Сагана, В.Єленського, В.Лубського, С.Головащенко, М.Бабія, О.Бучми, Г.Кулагіної, Н.Дудар та ін.

Для встановлення особливостей християнських ціннісних орієнтацій українців використано наукові праці А.Колодного, Б.Лобовика, Л.Филипович, які розкривають місце релігії в контексті історії і культури українського народу, позначають шляхи включення релігії у процес українського національного відродження. Категорія цінності у сучасних українських дослідженнях з релігієзнавства використовується, в основному, при розгляді стану духовності суспільства (О.Бучма, І.Петрова, О.Недавня, С.Свистунов, Л.Чупрій, С.Хрипко та ін.). Питання християнської моралі, загальнолюдських і національних компонентів у моральних ідеалах християнства, етичні орієнтири в спадщині Г.Сковороди, А.Шептицького та І.Огієнка, моральні основи становлення сучасного українського суспільства й вплив релігійних цінностей на нього широко обговорювалися на науково-практичних конференціях.

Авторка вказує на те, що певним підґрунтям для наукового дослідження християнських цінностей можуть бути релігієзнавчі роботи радянського періоду із застереженнями щодо надмірної критики з матеріалістичних позицій релігійних уявлень про природу цінностей. З’ясуванню місця і ролі релігії в системі суспільних відносин і ціннісних орієнтацій особистості присвячені праці Е.Дулумана, Б.Лобовика, Д.Угриновича, О.Онищенка, Г.Лебединця;

психологічним аспектам релігії – К.Платонова, І.Малахової, К.Кіндрата, В.Носовича; взаємозв'язку релігії й моралі – В.Шердакова, П.Сауха, А.Авксентьєва, Ю.Терещенка, А.Черткова; впливу релігії на мистецтво – В.Антоненка, А.Кочетова, Н.Золотарьової, Є.Яковлева та ін. Проблемами особистісного аспекту у вивченні релігійних цінностей займалися С.Слободянюк, Р.Данильченко, Л.Чухіна; критикою релігійних ціннісних концепцій – В.Прокоф'єв, Л.Кобелянська, В.Пашенко, Ю.Суботін та ін.

Для з'ясування сучасного стану релігійно-ціннісної проблематики й особливостей українських ціннісних орієнтацій авторка звертається до аналізу історичної спадщини української філософії. У дисертації окреслюються загальні риси ціннісного відношення до світу по-християнськи зорієнтованих українських філософів (Ф.Скорина, Г.Сковорода, П.Юркевич, Т.Шевченко) - кордоцентричність і антропоцентричність, засновані на глибокій релігійності, емоційно-особистісному прийнятті християнства. В дослідженні зауважується, що практичне розуміння й використання християнської аксіології у процесі національної ідентифікації, визначення специфіки української духовності при відсутності інтересу до теорії аксіології стали традиційними і були розвинуті у працях А.Шептицького, І.Огієнка, І.Музички, С.Ярмуся, І.Шевціва. Відзначається, що представники критичного напрямку (М.Драгоманов, І.Франко) не заперечували цілком ролі християнських цінностей та визнавали їх значення як морально-етичних регуляторів і фактора духовного й культурного розвитку.

У другому параграфі *“Філософські дослідження релігійних цінностей”* аналізуються філософські джерела і встановлюється, що аналіз цінностей часто здійснювався поряд з аналізом самої суті релігії, а цінності розглядалися як взаємозалежні від релігії. Виокремлення проблеми цінності у зв'язку з поділом поняття буття і блага відбулося у філософії І.Канта. У неокантіанстві бачимо становлення аксіології як вчення про цінності, що протиставляється емпіричній науці. Питання природи цінностей, їхнього джерела, зв'язку з Богом, буттям і свідомістю були в центрі уваги В.Віндельбанда, Г.Ріккерта, М.Шелера,

Н.Гартмана. Особливе значення для розуміння християнської аксіології має екзистенціалізм, у якому цінність не розглядалася як окрема категорія, але розроблялося розуміння християнства як особливого ціннісного виміру (С.К'єркегор, Г.Марсель, К.Ясперс).

Зміна напряму аналізу християнських цінностей пов'язана з соціологічними теоріями Е.Дюркгейма, М.Вебера, Т.Парсонса, які почали розглядати релігійні цінності як необхідний функціональний елемент соціальної системи. Дослідженням ролі, структури, функцій релігійних цінностей у суспільстві займалися Б.Маліновський, А.Редкліфф-Браун, Т.О'Діа, Р.Белла. Особистісний аспект християнства, його зв'язок із життєво важливими людськими потребами – у центрі уваги Ф.Ніцше, З.Фрейда, Е.Фромма, У.Джемса та інших філософів та психологів.

Авторка зауважує, що згідно різних філософських концепцій релігійні цінності можуть набувати дещо відмінного змісту: релігійний ідеал, уявлення про належне; конкретне втілення релігійних ідеалів у духовній і матеріальній культурі; значимість трансцендентного для людини й суспільства; особистісні релігійні цінності як вищий рівень мотивації віруючої людини, а відтак не існує єдиного пояснення феномена релігійних цінностей. Це доводить необхідність використання системного методу дослідження даної проблематики.

У третьому параграфі *“Проблема духовних цінностей у творчості християнських мислителів”* аналізуються праці християнських теологів, які обґрунтували основні ціннісні орієнтири християнства. У дисертації окреслюються основні ціннісні уявлення християнства, що були сформульовані у вченнях раннього періоду розвитку теологічної думки (Оріген, Тертуліан, папа Григорій I): пріоритет Бога, аскетичний нормативний ідеал особистості християнина. Зокрема, у філософії Августина найістотнішими рисами християнського ставлення до світу визнавалися: пріоритет Бога над світом, духу над тілом і волі над інтелектом. Відзначається, що розвиток ціннісних уявлень надалі йшов у напрямі примирення божественного з гріховним, віри з розумом, що призвело до часткової реабілітації земних цінностей, певного морального

компромісу з цінностями релігійного змісту (Еріуген, Абельяр). Фома Аквінський систематизував християнську етику і надав їй нормативного звучання, запровадивши ідею “блага”, що лягла в основу християнського поняття цінностей. Крім розвитку вчення про цінності у рамках католицизму відбувалося становлення альтернативних теологічних ціннісних уявлень – містичних (Екхарт), еретичних вчень (манихейство, павликіянство, богомільство, рух катарів).

Ідеологи протестантизму М.Лютер, Ж.Кальвін та ін. піддали сумніву теоретичні і практичні засади середньовічної церкви та утвердили цінності земного існування людини, кожної особистості, її внутрішньої свободи. Протестантизм виробив принципи соціальної етики, підготував ґрунт для релігійного, а згодом філософського раціоналізму, став основою класичної німецької філософії та декотрих інших філософських течій (персоналізму, прагматизму, екзистенціалізму). Пошук нових цінностей внаслідок зміни суспільних умов, зумовлених поширенням протестантизму, відбувався у XVIII-XX ст. в контексті ліберальної теології, протестантського екзистенціалізму, радикальної теології (Ф.Шлейєрмахер, К.Барт, Е.Бруннер, П.Тілліх, Р.Бульман, А.Гарнак, Е.Трьольч, Р.Нібур, Д.Бонхоффер та ін.).

На ґрунті аналізу сучасних праць християнських теологів у дисертації окреслюються риси сучасної християнської аксіології. Сучасне католицьке вчення про цінність поєднує в собі положення Фоми Аквінського про благо як сутність буття з ціннісними поняттями й категоріями, що розвиваються філософською аксіологією (Г.Марітен, Г.Леклерк, Л.Реймекер та ін.). Зміна ціннісної парадигми католицизму простежується в основних церковних документах – енцикліках римських пап, у яких закладаються основні орієнтири подальшого соціального розвитку. Ціннісну забарвленість мають праці українських католиків митрополита А.Шептицького, кардинала Й.Сліпого, о. Атаназія Т.Великого, о. д-ра С.Кияка, М.Рупника та ін. Католицька церква систематично здійснює оновлення своєї соціальної доктрини і ціннісної парадигми. Значну увагу зосереджено на соціальних цінностях співучасті,

спільного блага, гідності людини, пріоритетності особистості в суспільстві, але й традиційні моральні цінності посідають достатньо високе місце.

У православ'ї також відбуваються зміни ціннісних уявлень, пов'язаних з процесом модернізації, зокрема, було розроблене богословське вчення церкви про участь віруючих у справах “світу”, прийняті “Основи соціальної концепції”, центральне місце в яких посіли проблеми взаємовідносин церкви й держави, політики, нації та ін.

У працях сучасних протестантів (Л. фон Падберг, Р.Колб, Е.Кейлер, И.Проханов, В.Канатуш) і протестантських періодичних виданнях цінності подані переважно не як самостійний предмет аналізу, а як життєво важлива практична категорія.

Сучасні українські православні й греко-католицькі філософи, представники української діаспори С.Ярмусь, І.Музичка, І.Шевців розглядають християнські цінності як орієнтири національно-державних перетворень, а церкву – як спосіб духовного порятунку українського народу, його відродження.

У підсумку зазначається, що ціннісні погляди всіх християнських конфесійних течій в процесі свого розвитку у значній мірі відображали проблеми суспільства і людини в залежності від політичної, ідеологічної ролі і соціальних функцій, які вони виконували і продовжують виконувати в конкретному історично-суспільному контексті. Проте, морально-ціннісна проблематика зберігає риси традиційності.

У другому розділі “Системно-функціональні характеристики християнських цінностей” на основі структурно-функціонального аналізу обґрунтовується якісно нове сприйняття християнських цінностей як системи.

У першому параграфі “*Аксіологічна система християнства*” подано аксіологічний аналіз християнського вчення як багаторівневої і багатоаспектної системи цінностей. Дисертантка відзначає, що історично християнство сформувалося як система ідей і цінностей, мета якої – вказати місце людини у світі, розкрити зміст її буття. Основи розуміння релігії як аксіологічної системи були запропоновані Е.Дюркгеймом і Т.Парсонсом. Ці автори розглядали релігію

як одну зі структурних, символічно значимих систем, що поєднує культурну, соціальну й особистісну сфери в осмислене ціле саме за допомогою цінностей.

Авторка зауважує, що християнство є аксіологічною системою, своєрідною “матрицею” цінностей, що прагне охопити всі суспільні та індивідуальні потреби. Релігійні цінності об'єднують в єдине ціле сприйняття і переживання реальності, що передбачає певним чином мотивовану й орієнтовану поведінку. Пропонуючи особливий погляд на світ, християнство інтерпретує такі явища, як смерть, страждання, несправедливість тощо. Релігійні цінності зв'язують вірування, установки, норми та інші елементи в систему, яка визначає відношення віруючого до інших осіб, до груп, до природи, до культури. Ці відношення уже містять у собі когнітивний, експресивний і оцінний фактори.

У другому параграфі “*Структура і зміст християнських цінностей*” встановлено, що для християнської теології, попри достатньо широке використання категорії цінності, характерним є ігнорування дефініції цього поняття. Змістовний аналіз поняття “цінність” має місце лише в працях католицьких теологів та ґрунтується на ідеї блага Фоми Аквінського, де категорія цінності відображає кількісне розходження наявного в явищах блага і слугує тією властивістю речей, яка може дати уявлення про їхню сутність.

Авторка звертає увагу на те, що у християнській аксіології не існує однозначного підходу до визначення структури цінностей. Однозначним є лише визнання пріоритету релігійних, власне християнських, цінностей над іншими. При наявності в християнській теології поділу цінностей на власне релігійні або духовні, що відносяться до трансцендентного світу, і “людські”, що необхідні лише в земному житті, паралельно провадиться лінія щодо визнання цінними всіх проявів буття, у їхньому числі й матеріальних, як результатів Творіння Божого.

На ґрунті аналізу християнських етичних концепцій в дисертації структуруються поняття християнської аксіології в вигляді ієрархічної ціннісної системи. Вищою цінністю розгорнутої християнської системи визнається Бог, котрий є абсолютним началом й абсолютним об'єктом аксіологічного

відношення. Центром же християнського вчення моральності є особистість Ісуса Христа. Бог і Ісус Христос одночасно виступають у певній значеннєвій єдності для християнина, але при цьому мають розходження в ціннісному відношенні. Групу специфічних релігійних цінностей утворюють християнські “цінності-цілі”, те, до чого прагне віруюча людина. До них належать “Царство небесне”, безсмертя душі та ін. У християнстві сенс існування людини виводиться з кінцевої мети її існування, котра полягає в необхідності протягом усього життя готуватися до духовного злиття з Богом після смерті. Третя група з класу релігійних цінностей – це “цінності-засоби”, за допомогою яких християнин прагне досягти мети. До цього класу понять належать релігійна віра, церковні обряди й ритуали, нав’язані церквою чесноти та ін. Останній клас ціннісних понять охоплює реальні ціннісні відношення, цінності життя (особистість людини, праця та ін.), котрі по-своєму відображає релігія, даючи їм певну інтерпретацію.

Дисертантка відзначає, що особливе місце в ціннісній ієрархії християнства належить людині. Стверджуючи ідею богостворення людини, християнство відстоює уявлення про її богоподібність. Особистість же як первинно духовна сутність поставлена вище суспільства. У підсумку зазначається, що для сучасної християнської аксіології пріоритетною є увага до особистості людини, її божественної природи й призначення, що передбачає й зміну акцентів у ціннісній системі.

У третьому параграфі “*Функції християнських цінностей*” розглянуто можливість використання функціонального підходу до аналізу християнських цінностей. Авторка формулює ключові поняття “функції”, “функціональність”, основні принципи функціонального підходу і застереження в його застосуванні.

У дисертації відзначається, що християнські цінності як складова частина релігійної системи наділені низкою суттєвих функцій, які реалізуються в комплексі на різних рівнях життєдіяльності людини. На кожному з рівнів функціонування релігійних цінностей існують специфічні особливості й закономірності. Зміна функцій релігійних цінностей пов’язана з історичними

змiнами у сферi їхнього функцiонування.

Авторкою окреслюються i наповняються змiстом власнi функцiї християнських цiнностей у рамках загальної релiгiйної системи: легiтимiзуюча, свiтоглядна, регулятивна, iнтегративна та сенсоформуюча.

У пiдсумку зазначається, що функцiї християнських цiнностей структурованi в цiлiсну систему, котра має iсторичний характер, конфесiйну ознаку i широку соцiальну спрямованiсть, що реалiзується у дiяльностi релiгiйних iнститутiв, органiзацiй на рiзних рiвнях життєдiяльностi людини – духовному, особистiсному, соцiальному.

Третiй роздiл “Рiвневий аналіз функцiонування християнських цiнностей” присвячений аналізовi й з'ясуванню особливостей та закономірностей функцiонування християнських цiнностей на духовному, особистiсному i соцiальному рiвнях.

У першому параграфi *“Морально-етична основа християнських духовних цiнностей”* дисертантка розглядає специфіку їхньої подачі в християнському етичному вченнi. Християнство претендує на роль морального регулятора поведiнки людини, пропонуючи їй цiнностi, норми й критерiї оцiнок. Християнська етика богоцентрична, а найважливіший моральний принцип християнства – любов-агапе.

У дисертацiї виокремлюються рiвнi бiблiйної етики згiдно прiоритету цiнностей. На рiвнi старозавiтної етики мова ведеться про загальнолюдські норми. Наступний рiвень – це новозавiтна етика, основнi принципи якої заснованi на любовi як вищій цiнностi, iдеї вiдчуженостi вiд свiту i есхатологiчній спрямованостi. Рiвень iндивiдуального регулювання поведiнки християнина заснований на особистому спiлкуваннi з Богом.

На основi аналізу етичних вчень у православ'ї, католицизмi, протестантизмi авторка прийшла до висновку, що християнські конфесiї розробляють питання моральностi у вiдповiдностi до традицiйних вчень, застосовуючи моральнi критерiї при вирiшеннi нагальних проблем суспiльного життя.

У другому параграфі *“Особистісний рівень функціонування релігійних цінностей. Християнство і внутрішній світ людини”* визначаються сутнісні риси ціннісної орієнтації християнства на особистому рівні, такі як суперечливість і парадоксальність. Християнські цінності в психологічній структурі особистості взаємопов’язані з рядом психологічних феноменів: особливими емоційними станами, релігійними потребами й мотивами.

Християнські цінності відіграють велике значення в житті віруючого: дають розуміння місця й значення життя людини, підпорядковують його поведінку релігійним вимогам, посилюють інтенсивність емоційного життя. В межах особистісного функціонування релігійних цінностей авторкою виділені три рівні сформованості системи християнських цінностей: поверхневий, рівень особистого сприйняття і глибинний. Християнські цінності суттєво впливають на духовний баланс особистості і являються засобом досягнення соціально-психологічної стабільності, що вказує на їх значний психотерапевтичний потенціал.

У третьому параграфі *“Соціальні аспекти функціонування християнських цінностей”* обґрунтовується взаємозв’язок цінностей із суспільними процесами. Релігійні цінності впливають на соціальну структуру, динаміку і мотивацію соціальної поведінки людей, вони змістовно наповняють соціальну динаміку і визначають її напрямки. Вплив релігійних цінностей на соціальні процеси простежується по трьох основних напрямках: релігійні цінності як інтегруюча основа суспільства, як фактор соціальної динаміки і як засіб створення конфліктних ситуацій.

Релігійні цінності засвідчують тісне переплетення релігії й культури, їх взаємного впливу. В дисертації досліджено вплив християнських цінностей на процеси творення, функціонування і спадкоємності культурних цінностей. Вивчаючи характер взаємодії релігії й політики, авторка зазначає, що він лише частково детермінований ціннісними відносинами. У сучасному суспільстві розбіжності у структурі релігійних і політичних цінностей зумовлюють незначний вплив християнських цінностей на державну політику. Релігійні

цінності й установки здатні сприяти розвитку чи занепаду економічної системи, але при цьому їх дія повинна підкріплюватися іншими факторами, так як самі по собі вони не є ні достатніми, ні необхідними.

Авторка здійснює висновок, що у сучасному суспільстві релігійні цінності справляють обмежений вплив на політичну й економічну структуру, тоді як значно більшою є їх роль у культурному й духовному житті сучасного соціуму.

У четвертому параграфі *“Трансформації християнських цінностей в українському суспільстві”* відслідковуються історичні зміни християнських цінностей і їх специфіка в українському суспільстві. У відповідності до розвитку і диференціації системи релігійних цінностей простежується зміна ролі релігії на різних історичних етапах. Ціннісні системи релігії, які визначають ставлення до світу, спричинились до конфесійного поділу українського християнства і служать одним із критеріїв їх самобутності.

В історії України християнство через систему цінностей сприяло національній ідентифікації, вихованню національного характеру, формуванню самобутньої духовної культури. Системі християнських цінностей українців притаманні специфічні риси, зокрема характер чуттєво-емоційного відношення до життя.

Трансформація християнських цінностей у сучасному українському суспільстві зумовлена змінами різноманітних чинників: тенденціями загальносвітового масштабу, внутрішніми змінами українського соціуму, зрушеннями на рівні особистості та її найближчого оточення. Трансформації стосуються як церковних ціннісних доктрин, так і індивідуальних ціннісних орієнтацій.

У сучасних вченнях про цінності християнські церкви враховують зміни, що відбулись в суспільстві і свідомості людей. В найбільшій мірі це стосується протестантської та католицької конфесій, у сучасні ціннісні системи яких включені соціальні вартості (активне ставлення до світу, праці, держави, ствердження права на власність, піднесення власного добробуту, відстоювання гідності і свободи особи тощо). У сучасному православ'ї, як російському, так і

українському, більше виражена консервативна тенденція, відчутна орієнтація на теоцентризм, соціальний песимізм, есхатологізм. Спостерігається формування інтеграційних, позаконфесійних і позацерковних ціннісних орієнтацій.

У дисертації обґрунтовується висновок, що в українському суспільстві християнські ціннісні системи у їх конфесійних проявах змінюються під впливом сучасних тенденцій соціального розвитку, що відповідає історичним закономірностям видозміни релігійних ціннісних систем у бік зростання їх суб'єктивності. При цьому змінюється значення, структура і форми функціонування християнських цінностей.

У **висновках** констатуються підсумки, узагальнюються результати дисертаційного дослідження, визначаються напрямки подальшого аналізу християнської аксіології. На основі комплексного аналізу ціннісних засад християнського вчення в дисертаційному дослідженні визначається специфіка аксіологічної системи християнства й простежуються особливості її впливу на духовний, особистісний і соціальний рівні життєдіяльності людини.

Великий обсяг релігієзнавчої, філософської й теологічної спадщини з аксіологічною тематикою відзначається суперечливими підходами, а тому вимагає нового осмислення з урахуванням сучасних реалій і визнання амбівалентної ролі християнських цінностей. Християнські цінності окреслюються як система, що має багаторівневий характер і виконує ряд істотних функцій. У християнстві поняття “цінність” широко використовується в практично-етичних конструкціях, хоча майже відсутні розробки теоретичних аспектів ціннісної проблематики. Специфіка християнської аксіології зумовлена особливостями морально-етичного вчення християнства, його основних постулатів. Духовний рівень зі своєю шкалою моральних орієнтирів знаходить конкретну реалізацію на рівні індивідуальної віри християнина, його психологічно-емоційних переживаннях, та на рівні соціальному, де спостерігаються серйозні зміни й трансформації традиційних цінностей.

Християнські цінності відігравали й продовжують відігравати значну роль в українському суспільстві. Існують національні особливості в структурі

християнських цінностей, їх ролі в історичному розвитку, а також в індивідуальних ціннісних орієнтаціях. У сучасній Україні спостерігаються значні трансформації християнських ціннісних систем під дією новітніх тенденцій соціального розвитку, що засвідчують посилення їх суб'єктивності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ:

1. Пирог Г. Соціальні аспекти функціонування релігійних цінностей // Українське релігієзнавство. – Київ, 2003. – Вип.26. – С.30-37.
2. Пирог Г. Особливості системи християнських цінностей // Українське релігієзнавство. – Київ, 2004. – Вип.1 (29). – С.21-29.
3. Глушак А., Пирог Г. Релігійні цінності: сутність, структура, рівні // Вісник Національного Університету “Львівська політехніка”. – Львів, 2003. – Вип.473: Філософські науки. – С.51-54.
4. Пирог Г. Християнські цінності у сучасному українському суспільстві // Науковий вісник Чернівецького Університету. – Чернівці, 2004. – Вип.203-204: Філософія. – С.22-26.
5. Водянова А. К вопросу об аксиологической природе религии // Вестник Севастопольского государственного технического университета. – Севастополь, 1999. – Вып.20: Философия. – С.84-92.
6. Водянова А. Психологическая ценность религии // Вестник Севастопольского государственного технического университета. – Севастополь, 2001. – Вып.29: Философия. – С.68-76.
7. Водянова А. Христианские ценности и проблемы духовности // Людина: дух, душа, тіло: Матеріали IV Міжнародної науково-теоретичної конференції. – Суми, 2000. – С.27-29.
8. Пирог Г. Релігійні цінності як єдина система // Історія релігій в Україні: Праці XI-ї міжнародної наукової конференції. – Львів, 2001. – С.199-201.

9. Пирог Г. Морально-етичні основи християнських цінностей // Історія релігій в Україні: Праці XIII-ї міжнародної наукової конференції. Додаток. – Львів, 2003. – С.49-53.
10. Пирог А. Психологический анализ христианских ценностей // Горизонты образования. – Севастополь, 2003. – №3. – С.84-88.
11. Пирог А. Трансформации христианских ценностей в современном украинском обществе // Горизонты образования. – Севастополь, 2004. – №1. – С.105-110.

АНОТАЦІЯ

Пирог Г.В. Ціннісна природа релігії (аксіологічний аналіз християнства). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України, Київ, 2005.

Дисертація присвячена філософсько-релігієзнавчому аналізу ціннісних засад християнського вчення. Запропонований системний метод аналізу християнських цінностей, який дозволяє розглядати християнство як аксіологічну систему. Проведено аналіз проблеми релігійних цінностей у філософській і теологічній літературі, розкриті особливості розуміння християнських цінностей. Виділено рівні функціонування християнських цінностей: духовний, особистісний, соціальний. На кожному з рівнів визначені особливості й закономірності функціонування християнських цінностей. Розглянуто особливості християнської ціннісної системи в українському суспільстві.

Ключові слова: релігія, цінності, християнство, аксіологічна система, рівні функціонування, мораль.

АНОТАЦИЯ

Пирог А.В. Ценностная природа религии (аксиологический анализ христианства). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Институт философии им. Г.С.Сковороды НАН Украины, Киев, 2005.

Диссертация посвящена философско-религиоведческому анализу ценностных основ христианского учения. Анализ философского, теологического и религиоведческого наследия аксиологической тематики показывает его противоречивую направленность и необходимость нового осмысления с учетом современных реалий и признания амбивалентной роли христианских ценностей. На основе современных исследований отечественных религиоведов в области христианской духовности и использования системного анализа дисертантка предлагает новый подход к изучению ценностной природы религии на примере христианства.

Предложен комплексный метод анализа христианских ценностей, который позволяет рассматривать христианство как аксиологическую систему. Христианские ценности представлены и реализуются в форме многоаспектной динамичной системы, имеющей исторический характер и выполняющей ряд существенных функций. В христианстве понятие “ценность” широко используется в практически-этических построениях, при этом характерным является отсутствие интереса к теоретическим аспектам ценностной проблематики. Анализ христианской богословской и научной литературы позволяет выявить истоки ценностных представлений, их содержание, специфику, структуру и функции.

Выделены уровни функционирования христианских ценностей: духовный, личностный, социальный. На каждом из уровней определены особенности и закономерности функционирования христианских ценностей. Специфика

христианской аксиологии заключается в особенностях морально-этического учения христианства, его основных постулатах. Духовный уровень со своими моральными ориентирами находит конкретную реализацию на уровне индивидуальной веры христианина, его психологических закономерностях, и уровне социальном, где наблюдаются серьезные изменения и трансформации христианских ценностей.

Рассмотрены особенности христианской ценностной системы в украинском обществе. Христианские ценности играли и продолжают играть значительную роль в украинском обществе. Существуют национальные особенности в историческом значении христианских ценностей, в их структуре, чертах индивидуальной ценностной ориентации. Особенно значительна роль христианских ценностей в становлении украинской культуры.

Ключевые слова: религия, ценности, христианство, аксиологическая система, уровни функционирования, мораль.

SUMMARY

Pirog A.V. The valuing character of religion (axiological analysis of Christianity). – Manuscript.

Dissertation for a Candidates degree in a speciality 09.00.11 – the science of religion. The H.S.Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Science. Kiev, 2005.

The dissertation deals with philosophical and religiouslogical analysis of the basis of the Christianity teaching. The system method of analysis of Christian values is suggested which allows to consider Christianity as an axiological system. The analysis is done of the philosophical and theological literature dedicated to the problem of religious values, and different points of Christian values understanding are considered. The levels of functioning of religious values are described: spiritual, personal and social. Particularities and ways of functioning of the religious values are examined at

each level. The particularities of Christian values system in Ukraine society are considered.

Key words: religion, values, Christianity, axiological system, levels of functioning, morality.

Підписано до друку 12.04.2005 р. Формат 60х90 1/16

Папір друкарський №1. Гарнітура Times.

Друк трафаретний. Ум.-друк. арк. 1,0.

Наклад 100 прим. Зам. № .